

98/76 İnsan Suresi

1. “Dehr ve hîn” kelimeleri, yaygın olarak zaman anlamında kullanılır. Fakat burada “hîn” kelimesi “dehr”in bir kesiti olarak kullanılmaktadır. Her iki kelime de helâk, belâ ve musibet anlamlarında kullanılmıştır. Ancak bu anlam, cahiliye Araplarının başlarına gelen belâların dehirden (zamandan) kaynaklandığına inanmalarından (45/Casiye 24) ve dehri kınayan sözler sarf etmelerinden hareketle üretilmiş yan anlamlardır. Bu nedenle Hz. Peygamber, dehre hakaret etmekten sakındırmıştır (Zebidî, *Tac*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Eğer “insan” kelimesi cins ismi, “hîn” onun üzerinden geçen zamanın bir kesiti olarak anlaşılır ve “Lem yekün şey'en mezkuran” (hatırlanmayan şey) ifadesi de insan üzerinden geçen bir kesitse (Sealibî, *el-Cevahir*) “İnsanın üzerinden Allah'ın hatırlamadığı bir zaman kesiti geçmiş midir?” şeklinde somut bir soru cümlesi anlaşılmaktadır. Örneğin Zemahşerî, Allah'ın unuttuğu bir ânın olmadığı anlamını açıkça zikretmiştir (*Keşşaf*). Fakat tarihte bu cümleden somut bir anlam çıkarılamadığı için çok ayrıntılı tartışmalar yaşanmış ve cümleyi soru cümlesi olmaktan çıkarmanın yolları aranmıştır (örneğin bkz. Razî, *Mefatihü'l-Gayb*).

2. Ayette geçen “nezzr” kelimesinden kasıt insanlara yüklenen ilahî yükümlülükler ve yerine getirmeye söz verdikleri meşru vaadlerdir (Maverdî, *en-Nüket*; Mevdudî, *Tefhim*).

3. Ayette “esir” kelimesi, mümin kâfir ayrımı yapılmaksızın genel bir ifadeyle zikredilmiştir. Mensuh olduğunu söyleyenlerin elle tutulur bir delilleri yoktur (İbn Atiye, *el-Muharrer*; Sealibî, *el-Cevahir*; ayrıca bkz. 47/Muhammed 4. ayet).

4. İyilik yapanlar bu ifadeyi söylemiş değildir. Allah, bu ifadeyi hüsnü niyetini açıklama amacıyla dile getirmektedir (İzz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Karşısındaki insanın aşırı minnettarlık sergilemesi gibi zorunlu durumlarda açıktan söylenmesi gerekebilir.

5. Gölgenin hareketli olduğu ve insanın gölgenin hareketine tabi olduğu dünya hayatının aksine cennetin gölgesi onlara doğru eğilmektedir. Yani onları gölgeleyecek şekilde hareket etmekte, onların hareketlerini takip etmektedir.

6. “Selsebil” kelimesi, anlamı müşkil kelimelerdendir. Yabancı bir kelime veya bileşik isim olduğu yönünde görüşler mevcuttur. İçimi kolay ve akıcı anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi “yol arama” emri olduğunu söyleyenler de vardır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ancak biz bunun Arapça bir deyim olduğunu sanıyoruz. Çünkü yol, suyu, su içme yeri anlamlarına gelen “sebil” kelimesi Türkçeye de yol güzergâhına hayır için yapılan çeşme anlamında kavramlaşmıştır. “Sel” kelimesi ise “sâle, yesîlü, seylün” kelimesinin kısaltılmış şekli kabul edilerek akmak, taşmak, coşkun bir şekilde akmak anlamında değerlendirilebilir. Çünkü Türkçedeki “sel” kelimesi de böyle şekillenmiştir. Dolayısıyla gürül gürül akan hayrat çeşmeler anlamında değerlendirilebilir.

7. “Vildan” kelimesi çocuklar anlamındadır (Müzzemmil 17; Nisa 75, 98, 127). Cennetteki müminlerin çevrelerinde dolaşan gençler, cennete giden müminlerin çocuklarıdır (Maverdî, *en-Nüket*; Zemahşerî, *keşşaf*). Genç olarak ebediyen evlatlarıyla bir arada olacakları müjdelenmektedir (56/Vakıa 17; 52/Tur 24).

8. Tesbihin secdeyle birlikte kullanılması ve “Rabbin hamdini tesbih” deyiminin açıklaması için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15; 110/Nasr 3.

9. Ayetteki “âcil” (peşin) kelimesi genellikle ahiretin zıddı dünya olarak değerlendirilmiştir. Bu yoruma göre ahireti inkâr edenlerin dünyaperest oldukları vurgulanmaktadır. Ancak bu yorum uygun olmakla birlikte kıyametin gelecek olmasına inanmayan inkârcıların alay etmek için onu acele istemeleri de eleştiriliyor olabilir (75/Kıyamet 20).

10. “Yeşâu” fiili dilemek anlamına geldiği gibi, birini bir şeye sevk etmek, mecbur etmek anlamlarına da gelmektedir. 29. ayette dileyenin öğüt alacağı vurgulandıktan sonra kâfirlerin mecbur bırakılmadan inanmayacakları dile getirilmekte ve dolayısıyla eleştirilmektedir (*Zemahşerî, Keşşaf*). Dolayısıyla ayeti mutlak bir hüküm cümlesi olarak değerlendirmek yerine müşriklerin psikolojik durumunu açıklama ve onları tehdit bağlamında ele almak daha isabetli görünmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*, 81/Tekvir 29. ayetin açıklaması; Duman, *Beyanu'l-Hak*, 74/Müddessir 56. ayetin açıklaması). Fakat ayet, ilk dönemdeki pratik tartışmalar bağlamından çıkarılarak, daha sonra ortaya çıkan kader ve irade konusu gibi teorik-felsefi tartışmaların parçası haline getirilmiştir. Bu anakronik yaklaşımlar nedeniyle ayetin meali, bitimsiz tartışmaların parçası yapıldığı gibi metin içi bağlamıyla uyumsuzluk arz eden bir anlama büründürülmüştür (Razî’de bunun örneklerini görmek mümkündür (*Mefatihü'l-Gayb*)).